

اقتصاد بخش عمومی

جلد اول

تألیف:

دکتر هادی امیری
دکتر روحاله شهنازی
دکتر زهرا دهقان شبانی

زیر نظر:

دکتر الیاس نادران

بهار ۱۳۹۱

امیری، هادی، ۱۳۵۶ -
اقتصاد بخش عمومی / هادی امیری، روح‌اله شهنازی، زهرا دهقان شبانی؛ زیر نظر الیاس نادران. - قم:
پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و
توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۱.
ج۲: جدول، نمودار. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۱۹۹: اقتصاد؛ ۱۶) (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم
انسانی دانشگاه‌ها (سمت)؛ ۱۵۴۳: اقتصاد؛ ۵۷)
بها: ۵۶۰۰۰ ریال
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه. ج. ۱: ص. [۳۵۵] - ۳۵۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.
۱. اقتصاد. ۲. اقتصاد رفاه. ۳. بازار - سیاست دولت. ۴. ایران - سیاست اقتصادی. الف. شهبازی، روح‌اله،
۱۳۵۹ - ، نویسنده همکار. ب. دهقان شبانی، زهرا، ۱۳۶۰ - ، نویسنده همکار. ج. نادران، الیاس، ۱۳۴۴ - ،
ناظر. د. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ه. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). و. عنوان.
۱۳۹۱ ۸۳ الف ۵ الف / HB ۱۸۰ / ۳۳۰
شماره کتابشناسی ملی
۲۶۳۷۷۴۲

اقتصاد بخش عمومی (ج ۱)

مؤلفان: دکتر هادی امیری، دکتر روح‌اله شهنازی، دکتر زهرا دهقان شبانی

زیر نظر: دکتر الیاس نادران

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسگری

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

حروفچینی و صفحه‌آرایی: اداره چاپ و انتشارات پژوهشگاه

چاپ اول: بهار ۱۳۹۱

تعداد: ۲۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۵۶۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۲۱۱۱۱ - ۰۲۵۱ (انتشارات: ۲۱۱۱۳۰۰) نامبر: ۰۲۸۰۳۰۹۰،
ص. پ. ۳۱۵۱ - ۳۷۱۸۵ ● تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی اسکو، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰ - ۰۲۱ و ۶۶۹۷۸۹۲۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

تهران: بزرگراه آل‌احمد، تقاطع پل یادگار امام، روبه‌روی پمپ گاز، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،
تلفن: ۵۲ - ۴۴۲۴۶۲۵۰، نامبر: ۴۴۲۴۸۷۷۷ ● تهران: خ انقلاب، خ ابوریحان، ش ۱۰۷ و ۱۰۹ - تلفن: ۶۶۴۰۸۱۲۰، نامبر: ۶۶۴۰۵۶۷۸

Website: www.samt.ac.ir

Email: info@samt.ac.ir

اگر مملکت شما در اقتصاد نجات پیدا نکند، وابستگی اقتصادی داشته باشد، همه جور وابستگی‌ها دنبالش می‌آید. وابستگی سیاسی هم ما پیدا می‌کنیم. وابستگی نظامی هم پیدا می‌کنیم.

صحیفه امام، ج ۱۱، ص ۴۱۲

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاه‌ها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی، و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقای کیفی و کمی منابع درسی از دوباره‌کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) چهل و سومین کار مشترک خود را با انتشار کتاب اقتصاد بخش عمومی (ج ۱) به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته‌های «علوم اقتصادی»، «اقتصاد اسلامی» و گرایش اقتصاد از رشته «علوم اسلامی» به عنوان منبع اصلی درس «اقتصاد بخش عمومی» در مقطع کارشناسی تهیه و تدوین شده است.

امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند گردند.

سازمان سمت

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

چهار

بسم الله الرحمن الرحيم

علوم انسانی در حکم مجموعه قواعد تنظیم حیات انسان در بخش نرم‌افزاری فرهنگ و تمدن بشری، علوم و معارفی است که به صورت روش‌مند از رفتارها، باورها، نگرش‌ها، احساسات و همه پدیده‌های انسانی معنادار بحث می‌کند و از مصادیق یقینی آن فلسفه، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم تربیتی، علوم اقتصادی، علوم سیاسی، مدیریت و حقوق است.

تحول در حوزه‌های علمی، به‌ویژه در علوم انسانی از فرازهای مورد تأکید حضرت امام خمینی (ره) و مطالبات جدی رهبر معظم انقلاب (مدظله) به‌ویژه در سال‌های اخیر است. اهمیت این تحول، ریشه در مطالعات علوم انسانی و نیازهای مترتب بر آن، به‌ویژه رشد و توسعه شتابان دانش و فرهنگ در عرصه جهانی دارد؛ زیرا در آن، از یک‌سو انسان، به عنوان اشرف مخلوقات و از دیگر سو روابط او با دیگران در عرصه بشری مطرح است و از این جهت این علوم بر علوم دیگر تقدم دارد. به‌واقع، رسالت مهم و اساسی این علم، ساختن انسان، پرورش شخصیت و توجه به شأن وجودی او و یک نگاه، رساندن او به سرمنزل مقصود و هدایت به سوی مرتبه انسان کامل است.

ایران اسلامی از بنیان‌های تمدنی غنی و توانمندی‌های فراوانی در درون و برون محیط‌های دانشگاهی و حوزه‌های علمیه برخوردار است و از این جهت، بستری مهیا برای ورود به عرصه‌های علمی و تولید دانش بومی در حوزه‌های علوم انسانی فراهم است. به‌پشتوانه چنین میراث‌گران قدری، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) با حمایت مالی معاونت آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری که رسالت و تکلیف اصلی آن تلاش برای تعمیق و گسترش علوم، معارف و ارزش‌های انسانی

اسلامی و تطابق هرچه بیشتر رشته‌ها و درس‌های دانشگاهی با نیازهای جامعه و کاربردی کردن آنها و تحول در ارتقای علوم انسانی با تقویت جایگاه و منزلت این علم است، زمینه‌های چاپ این اثر را فراهم آورده است.

از استادان، فرهیختگان و صاحب‌نظران ارجمند می‌خواهیم تا با همکاری و راهنمایی‌های ارزشمند خود این معاونت را در جهت نقد کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه علمی یاری فرمایند.

معاونت آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

فهرست اجمالی

۵	بخش اول: اقتصاد رفاه
۷	فصل اول: اقتصاد رفاه
۷۹	بخش دوم: دولت
۸۱	فصل دوم: معرفی دولت و اقتصاد بخش عمومی
۱۳۵	فصل سوم: اندازه دولت در اقتصاد
۱۸۱	بخش سوم: موارد شکست بازار در حوزه تخصیص و روش‌های رفع آنها از سوی دولت
۱۸۳	فصل چهارم: اثرات خارجی
۲۲۸	فصل پنجم: رقابت ناقص و مقررات‌گذاری
۲۶۴	فصل ششم: کالای عمومی
۳۱۳	فصل هفتم: عدم تقارن اطلاعات
۳۵۵	منابع و مأخذ
۳۵۷	نمایه موضوعات

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱
بخش اول: اقتصاد رفاه / ۵	
فصل اول: اقتصاد رفاه	۷
۱. مقدمه	۷
۲. مفهوم کارایی	۸
۱-۲. کارایی در مصرف	۱۶
۲-۲. کارایی در تولید	۱۹
۱-۲-۲. قانون اول: تخصیص بهینه منابع در تولید یک کالا	۲۲
۲-۲-۲. قانون دوم: تخصیص بهینه منابع در تولید چند کالا	۲۳
۳-۲. کارایی کلی	۲۳
۴-۲. کارایی اقتصادی و ساختار بازارها	۲۵
۱-۴-۲. بازار رقابتی و کارایی اقتصادی	۲۵
۲-۴-۲. بازار انحصار و کارایی اقتصادی	۲۶
۵-۲. انواع کارایی و معیارهای اندازه‌گیری آن	۳۰
۱-۵-۲. کارایی فنی	۳۰
۲-۵-۲. کارایی تخصیصی	۳۱
۳-۵-۲. کارایی اقتصادی	۳۲
۴-۵-۲. کارایی درونی	۳۵
۳. مفهوم عدالت	۳۷
جمع‌بندی	۳۸
۴. تخصیص منابع در نظام بازار و نظام مبتنی بر برنامه‌ریزی	۳۹
۱-۴. نظام بازار	۳۹

۴۰ ۲-۴. نظام برنامه‌ریزی متمرکز
۴۶ جمع‌بندی
۴۶ ۵. رفاه اجتماعی
۴۶ ۱-۵. اضافه رفاه مصرف‌کننده و تولیدکننده
۵۰ ۲-۵. رفاه اجتماعی در رقابت و انحصار
۵۰ ۱-۲-۵. رفاه اجتماعی در رقابت
۵۱ ۲-۲-۵. رفاه اجتماعی در انحصار
۵۱ ۳-۵. قضایای رفاه
۵۴ نقد قضایای رفاه
۵۵ ۴-۵. بهینه دوم در مقابل بهینه اول
۵۷ ۵-۵. تابع رفاه اجتماعی
۶۰ ۶-۵. ابهام در تابع رفاه اجتماعی
۶۱ جمع‌بندی
۶۲ ۶. مبادله کارایی و برابری
۶۳ تأثیر سیاست‌های بازتوزیع بر کارایی
۶۹ ۷. سرگرمی‌های ریاضی
۶۹ ۱-۷. استخراج ریاضی شرط کارایی در مصرف
۷۰ ۲-۷. استخراج ریاضی شرط کارایی در تولید
۷۱ ۳-۷. استخراج ریاضی شیب منحنی امکانات تولید
۷۲ ۴-۷. استخراج ریاضی شرط کارایی کلی
۷۳ ۵-۷. تعیین نقطه تعادل در بازار انحصاری
۷۴ ۶-۷. اثبات ریاضی قانون اول تخصیص
۷۴ ۷-۷. مثالی برای قضیه عدم امکان ارو
۷۵ تمرین
۷۵ تمرین‌های سری اول
۷۶ تمرین‌های سری دوم
۷۶ تمرین‌های سری سوم

بخش دوم: دولت / ۷۹

۸۱ فصل دوم: معرفی دولت و اقتصاد بخش عمومی
۸۱ ۱. مقدمه
۸۴ ۲. دولت چیست؟
۸۵ ۱-۲. سطوح فعالیت دولت

۸۵ ۱-۱-۲. دولت مرکزی
۸۶ ۲-۱-۲. دولت عمومی
۸۶ ۳-۱-۲. بخش عمومی
۸۷ ۲-۲. اندازه سه سطح فعالیت دولت در ایران
۸۹ ۳-۲. روند تاریخی نظر به کیفیت حضور دولت
۸۹ ۱-۳-۲. دولت شبگرد
۹۰ ۲-۳-۲. دولت‌گرایی
۹۱ ۳-۳-۲. شکست دولت
۹۲ ۴-۳-۲. دولت حداقلی
۹۴ ۵-۳-۲. دولت موافق بازار
۹۵ ۶-۳-۲. دیدگاه این کتاب در مورد دولت
۹۵ ۳-۲. تجارب دولت و بخش عمومی در ایران
۱۰۱ ۳. اقتصاد بخش عمومی چیست؟
۱۰۲ ۱-۳. دلایل شکل‌گیری بخش عمومی از منظرهای مختلف
۱۰۵ ۲-۳. ارتباط اقتصاد بخش عمومی با اقتصاد خرد و اقتصاد کلان
۱۰۶ ۴. پاسخ دولت به شکست‌های بازار در حوزه‌های مختلف
۱۰۶ ۱-۴. پاسخ دولت به شکست‌های بازار در حوزه تخصیص
۱۱۳ ۲-۴. پاسخ دولت به شکست‌های بازار در حوزه توزیع
۱۱۴ ۳-۴. پاسخ دولت به شکست‌های بازار در حوزه تثبیت
۱۱۵ ۴-۴. پاسخ دولت به شکست‌های بازار در حوزه بین‌الملل
۱۱۷ ۵. نظر مکاتب مختلف درباره مداخله بخش عمومی در اقتصاد
۱۱۷ ۱-۵. فیلسوفان باستان و قرون وسطا
۱۱۸ ۲-۵. مکتب مرکانتیلیست‌ها یا سوداگران
۱۱۸ ۳-۵. مکتب فیزیوکرات‌ها یا طبیعت‌گرایان
۱۱۸ ۴-۵. مکتب کلاسیک‌ها
۱۱۹ ۵-۵. مکتب تاریخی آلمان
۱۱۹ ۶-۵. مکتب سوسیالیسم
۱۲۰ ۷-۵. مکتب اتریشی
۱۲۰ ۸-۵. مکتب نئوکلاسیک
۱۲۰ ۹-۵. مکتب کینز
۱۲۱ ۱۰-۵. دولت رفاه
۱۲۱ ۱۱-۵. مکتب نهادگرا
۱۲۱ ۱۲-۵. دولت در نظریه انتخاب عمومی یا مکتب اقتصادی سیاست

۱۲۵	۶. تجارب دولت و بخش عمومی در حوزه‌های مختلف در ایران
۱۲۶	تمرین
۱۲۷	پیوست‌ها
۱۳۵	فصل سوم: اندازه دولت در اقتصاد
۱۳۵	۱. مقدمه
۱۳۶	۲. شکست‌های دولت
۱۳۶	۱-۲. اطلاعات محدود دولت
۱۳۶	۲-۲. ناکارایی X
۱۳۷	۳-۲. شکل‌گیری عقلایی انتظارات عوامل اقتصادی
۱۳۸	۴-۲. کنترل‌های محدود بر واکنش‌های عوامل اقتصادی به سیاست‌ها و اقدامات دولتی
۱۳۹	۵-۲. کنترل محدود بر دیوان‌سالاری
۱۴۰	۶-۲. وجود دولت‌نفوذهای ناهمگن
۱۴۱	۷-۲. تغییرات سریع قانون‌ها و مقررات، تصویب قانون‌های متعدد و بعضاً متناقض دولتی
۱۴۱	۸-۲. محدودیت‌های تحمیلی بر دولت از سوی جریان‌های سیاسی
۱۴۲	جمع‌بندی
۱۴۲	۳. شاخص‌های اندازه دولت
۱۴۳	۱-۳. شاخص‌های تک‌معیاره
۱۴۳	۱-۱-۳. شاخص G/GDP
۱۴۷	۲-۱-۳. برخی شاخص‌های دیگر
۱۴۹	۳-۱-۳. نسبت اشتغال در بخش دولتی، به اشتغال در کل اقتصاد
۱۴۹	۲-۳. شاخص‌های چندمعیاره
۱۵۰	۱-۲-۳. شاخص آزادی اقتصادی بنیاد هریتیج
۱۵۲	۲-۲-۳. شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه فریزر
۱۵۵	۳-۲-۳. شاخص حکمرانی خوب
۱۵۶	جمع‌بندی
۱۶۲	۴. نظریه‌های مربوط به رشد اندازه دولت
۱۶۲	۱-۴. نظریه‌های منتسب به طرف تقاضای مخارج عمومی
۱۶۲	۱-۱-۴. قانون واگنر: قانون افزایش فعالیت‌های دولت
۱۶۶	۲-۱-۴. تئوری توهم مالی
۱۶۷	۳-۱-۴. توجه به رأی فقرا
۱۶۷	۴-۱-۴. تغییرات جمعیتی
۱۶۸	۵-۱-۴. افزایش نرخ باسوادی جمعیت

۱۶۸	۶-۱-۴. بیماری‌های اقتصادی - اجتماعی
۱۶۸	۷-۱-۴. انجام کارها برای مردم و به جای مردم
۱۶۸	۲-۴. نظریه‌های متناسب به طرف عرضه مخارج عمومی
۱۶۸	۱-۲-۴. نظریه کینزین ها
۱۶۸	۲-۲-۴. مدل هیولایی
۱۶۹	۳-۲-۴. رشد دولت بر مبنای دسترسی به درآمدهای رانتی
۱۶۹	۴-۲-۴. تغییرات تکنولوژیکی
۱۷۰	۵-۲-۴. اثر جابه‌جایی (چرخ‌دنده‌ای)
۱۷۲	۶-۲-۴. ناهمسانی بهره‌وری در دو بخش خصوصی و عمومی
۱۷۴	۷-۲-۴. جریان‌های سیاسی اقتصادی و تصمیم‌گیری سیاسی
۱۷۴	۸-۲-۴. کارمندان دولت به عنوان رأی‌دهندگان
۱۷۵	۹-۲-۴. خصوصی‌سازی ناموفق دولتی
۱۷۵	۱۰-۲-۴. هزینه‌های دفاعی و توجه بیش از حد به بخش نظامی
۱۷۵	۱۱-۲-۴. متمرکز نبودن کانون قدرت و دولت‌نقوذهای ناهمگن
۱۷۶	جمع‌بندی
۱۷۶	۵. اندازه بهینه دولت
۱۸۰	جمع‌بندی
۱۸۰	تمرین

بخش سوم: موارد شکست بازار در حوزه تخصیص و روش‌های رفع آنها از سوی دولت / ۱۸۱

۱۸۳	فصل چهارم: اثرات خارجی
۱۸۳	۱. مقدمه
۱۸۴	۲. مفهوم و انواع اثرات خارجی
۱۸۵	۳. چگونگی اثرات خارجی منجر به شکست بازار
۱۸۶	۴. اصلاح آثار خارجی و بازگشت به کارایی (رویکرد پیگو)
۱۸۶	۱-۴. اثرات خارجی منفی در تولید
۱۹۰	۲-۴. اثرات خارجی مثبت در تولید
۱۹۲	۳-۴. اثرات خارجی منفی در مصرف
۱۹۳	۴-۴. اثرات خارجی مثبت در مصرف
۱۹۷	۵-۴. اثرات خارجی شبکه
۲۰۰	جمع‌بندی
۲۰۰	۵. دقت بیشتر در مفهوم اثرات خارجی و قضیه کوز
۲۰۶	۶. کاربردهای قضیه کوز

۲۰۶	۱-۶. مسئله سربازی
۲۰۷	۲-۶. مشکل پارکینگ مشترک در میان همسایه‌ها در شهر تهران
۲۰۹	۳-۶. خصوصی‌سازی
۲۱۰	۷. فراتر از قضیه کوز
۲۱۱	جمع‌بندی
۲۱۱	۸. مجوز نشر آلودگی و تجارت آن
۲۱۴	۹. نقش نظام قضایی در کنترل اثرات خارجی
۲۱۶	جمع‌بندی
۲۱۶	۱۰. روش‌های سنجش اثرات خارجی (برای جبران خسارت یا کاهش آلاینده‌ها)
۲۱۶	۱-۱۰. روش‌های غیر مبتنی بر منحنی تقاضا
۲۱۶	۱-۱۰. روش عکس‌العمل
۲۱۷	۲-۱۰. روش هزینه جبرانی
۲۱۷	۳-۱۰. روش رفتار پیشگیرانه
۲۱۷	۴-۱۰. روش هزینه فرصت
۲۱۷	۲-۱۰. روش‌های مبتنی بر منحنی تقاضا
۲۱۷	۱-۲-۱۰. روش قیمت‌گذاری هدانیک
۲۱۹	۲-۲-۱۰. روش C. V. M
۲۲۲	جمع‌بندی
۲۲۲	۱۱. سرگرمی‌های ریاضی
۲۲۲	۱-۱۱. تأثیر نرخ مالیات پیگویی برای یک فعالیت با اثر خارجی منفی
۲۲۳	۲-۱۱. تأثیر ادغام بر درونی کردن اثرات خارجی
۲۲۴	تمرین
۲۲۴	تمرین‌های سری اول
۲۲۵	تمرین‌های سری دوم
۲۲۶	تمرین‌های سری سوم
۲۲۸	فصل پنجم: رقابت ناقص و مقررات‌گذاری
۲۲۸	۱. مقدمه
۲۲۹	۲. تعریف انحصار
۲۳۰	۳. عوامل ایجادکننده انحصار
۲۳۰	۱-۳. انحصار ناشی از رفتار بنگاه
۲۳۰	۱-۱-۳. نهاده‌های انحصاری
۲۳۲	۲-۱-۳. انحصار اجباری

۲۳۲ ۳-۱-۳. تیبانی و ادغام بنگاه‌ها
۲۳۳ ۳-۲. انحصار ناشی از تصمیم‌گیری‌های حاکمیت
۲۳۳ ۳-۲-۱. انحصار قانونی
۲۳۴ ۳-۲-۲. انحصارات دولتی
۲۳۴ ۳-۳. انحصار ناشی از شرایط بازار
۲۳۴ ۳-۱-۱. انحصار طبیعی
۲۳۶ ۳-۲-۲. اثرات خارجی شبکه
۲۳۷ ۴. نحوه قیمت‌گذاری در انحصار
۲۳۹ ۵. کارایی در بازار انحصار
۲۴۱ ۵-۱. ساختار بازار انحصار و کارایی پارتو
۲۴۲ ۶. روش‌های برخورد با انحصار و نقش دولت
۲۴۶ ۶-۱. نحوه مداخله دولت در نهاده‌های انحصاری و انحصار اجباری
۲۴۶ ۶-۱-۱. تعدیل رفتار انحصارگر از طریق تنظیم قیمت
۲۴۷ ۶-۱-۲. قانون‌های ضد انحصار
۲۴۹ ۶-۲. نحوه مداخله دولت در تیبانی بنگاه‌ها
۲۴۹ ۶-۲-۱. قانون‌های ضد تراست
۲۴۹ ۶-۳. نحوه مداخله دولت در انحصار دولتی
۲۴۹ ۶-۳-۱. تعیین عمر بهینه برای حق ثبت اختراع
۲۵۰ ۶-۳-۲. خرید حق اختراع از سوی دولت
۲۵۰ ۶-۴. نحوه مداخله دولت در انحصار طبیعی
۲۵۰ ۶-۴-۱. تعدیل رفتار انحصارگر از طریق تنظیم قیمت
۲۵۲ ۶-۴-۲. واگذاری انحصارات خصوصی به بخش دولتی
۲۵۲ ۶-۴-۳. تعیین حدود انحصار طبیعی
۲۵۵ ۶-۵. عدم مداخله دولت
۲۵۵ ۶-۶. روش برخورد با انحصار قانونی در ایران
۲۵۵ ۶-۶-۱. سیاست‌های کلی اصل ۴۴
۲۶۲ تمرین
۲۶۲ تمرین‌های سری اول
۲۶۳ تمرین‌های سری دوم
۲۶۴ فصل ششم: کالای عمومی
۲۶۴ ۱. مقدمه
۲۶۸ ۲. گروه‌بندی کالاها

۲۷۱	۱-۲. تأثیر تکنولوژی بر نوع کالاها
۲۷۲	۳. وجه تمایز کالای عمومی و خصوصی
۲۷۲	۱-۳. دسته‌بندی انواع کالای عمومی
۲۷۴	جمع‌بندی
۲۷۴	۲-۳. حد بهینه کالای عمومی
۲۷۴	۱-۲-۳. منطق رویکرد نئوکلاسیک
۲۷۴	۱-۲-۳. تحلیل تعادل جزئی
۲۷۶	۲-۲-۳. تحلیل تعادل عمومی
۲۸۱	۳-۱-۲-۳. کارایی و پیشرفت پارتویی در خرید کالای عمومی
۲۸۴	۲-۳. رویکرد انتخاب عمومی
۲۸۹	۱-۲-۳. مالیات کلارک
۲۹۴	جمع‌بندی
۲۹۴	۴. سواری مجانی
۲۹۶	۵. نهاده‌های عمومی
۲۹۷	۶. نمونه‌های مهم کالای عمومی محض
۲۹۷	۱-۶. امنیت و دفاع ملی
۲۹۷	۲-۶. پژوهش‌های بنیادی
۲۹۸	۳-۶. مبارزه با فقر
۲۹۸	۷. سنجش عملکرد دولت براساس تولید کالای عمومی
۲۹۹	۸. تأمین خصوصی کالای عمومی
۳۰۰	۱-۸. رویکرد کوز به بحث تأمین خصوصی کالای عمومی (مثال فانوس دریایی)
۳۰۳	۲-۸. نقش نهاد وقف در تأمین کالای عمومی
۳۰۶	جمع‌بندی
۳۰۷	۹. کالاهای عمومی محلی
۳۰۸	۲-۹. مدل تابیوت
۳۰۹	۱۰. پیوند کالای عمومی با آثار خارجی
۳۱۰	تمرین
۳۱۰	پرسش‌های تحلیلی
۳۱۳	فصل هفتم: عدم تقارن اطلاعات
۳۱۳	۱. مقدمه
۳۱۴	۲. شواهدی از اهمیت اطلاعات در شکل‌گیری و تخصیص بهینه منابع در مکانیزم بازار
۳۱۸	۳. عدم تقارن اطلاعات

۳۱۹ ۱-۳. مخاطره اخلاقی
۳۲۰ ۱-۱-۳. روش‌های غلبه بر مخاطره اخلاقی
۳۲۰ ۱-۱-۳. روش‌های غلبه بر مخاطره اخلاقی در بازار کار
۳۲۵ ۲-۱-۳. روش‌های غلبه بر مخاطره اخلاقی بین پزشک و بیمار
۳۲۶ ۳-۱-۳. روش‌های غلبه بر مخاطره اخلاقی در بازار بیمه خدمات درمانی و بهداشتی
۳۲۶ ۲-۳. انتخاب معکوس
۳۳۲ ۱-۲-۳. روش‌های غلبه بر عدم تقارن اطلاعات در انتخاب معکوس
۳۳۷ ۴. تفاوت میان مخاطره اخلاقی و انتخاب معکوس
۳۴۷ ۵. عدم تقارن اطلاعات در مورد قیمت کالا
۳۵۱ ۶. جریان اطلاعات در بازارهای الکترونیک
۳۵۲ ۷. نقش دولت
۳۵۳ تمرین
۳۵۳ تمرین‌های سری اول
۳۵۳ تمرین‌های سری دوم
۳۵۵ منابع و مآخذ
۳۵۷ نمایه موضوعات

پیشگفتار

هدف درس اقتصاد بخش عمومی، تجزیه و تحلیل رفتار دولت و بخش عمومی در اقتصاد است. قسمتی از این درس — همچون کل اقتصاد — در چارچوب اقتصاد اثباتی می‌گنجد (مانند نحوه اثرگذاری انواع مالیات) و قسمتی در چارچوب اقتصاد دستوری (مثلاً انتخاب نوع رفتار دولت و انتخاب میان کارایی و عدالت).

در زمینه اقتصاد بخش عمومی تحولات بسیاری در سال‌های اخیر رخ داده و رویکرد جدیدی مبتنی بر دیدگاه‌های انتخاب عمومی جایگزین رویکرد قدیمی مالیه عمومی شده است. تفاوت اصلی این دو رویکرد نیز به تفاوت دیدگاه آنها در رابطه با دولت بازمی‌گردد. در رویکرد قدیم، نقش دولت با یک پارادوکس همراه بود، از طرفی، در موارد خوب عمل کردن بازار، دولت یک وجود غیر ضروری و شر بود و در موارد شکست بازار، دولت موجودی با هستی یکپارچه، همه‌چیزدان و خیرخواه عموم مردم به شمار می‌رفت. بنابراین در موارد شکست بازار، سیاست‌های دولت حتماً در جهت حداکثرسازی منافع کل جامعه و بهینه محسوب می‌شد و نظارت بسیار بر این دولت لازم نبود. اما در رویکرد جدید — که با توجه به پارادوکس رویکرد قدیم مطرح شد و قوت گرفت — دولت مجموعه‌ای از تصمیم‌گیرندگان انفرادی با اطلاعات ناقص است، الزاماً خیرخواه نیست و منافع متعارضی را دنبال می‌کند از این رو منفعت عمومی قابل تعریف نیست.

وجود دولتی با این ماهیت (تصمیم‌گیرندگان انفرادی با اطلاعات ناقص، بدون خیرخواهی و با وجود منافع متعارض در جامعه) سبب می‌شود انگیزه افراد در بخش خصوصی با انگیزه آنها در بخش دولتی تفاوتی نداشته باشد؛ یعنی چنان که افراد در بخش خصوصی به دنبال منفعت طلبی شخصی هستند، وقتی به پست‌های دولتی می‌رسند نیز به دنبال منفعت‌طلبی

شخصی باشند. بنابراین، در صورت شکست بازار لزومی ندارد که دولت بتواند بهتر عمل کند، بلکه ممکن است دولت شدیدتر از بازار شکست بخورد. از طرفی، بهینه شدن سیاست‌های دولت به معنای حداقل‌سازی دولت نیست، بلکه بدین معناست که دولت جهت رفع نواقص بازار حضور فعال و مؤثر داشته باشد.

در کتاب‌های فارسی موجود در خصوص اقتصاد، عمدتاً رویکرد قدیم بررسی می‌شود، ولی هدف این کتاب توجه بینابینی به دو رویکرد است. رویکرد میانه بدین صورت است که برای رفع نواقص بازار (با توجه به انگیزه یکسان افراد در بخش خصوصی و دولتی) باید به گونه‌ای عمل کرد که زیان مسئولان دولتی را به زیان بخش عمومی و منفعت مسئولان دولتی را به منافع بخش عمومی پیوند زد. از سویی، به گونه‌ای برنامه‌ریزی و عمل کرد که دولت مکمل بازار باشد، نه رقیب آن و در جهت ایجاد فضای رقابتی در اقتصاد عمل کند. به سخن دیگر، دولت شکست‌های بازار را پوشش دهد، ولی نه با دخالت مستقیم و حل مشکلات به وسیله خود دولت؛ بلکه با رفع انحصار، تعریف و تضمین حقوق مالکیت و ایجاد بستر مذاکره در بخش خصوصی و کمک به حل شکست بازار به وسیله خود بازار. خلاصه اینکه دولت نباید در سازوکار بازار ایجاد اختلال کند، بلکه باید مشکلات بازار را با سازوکار بازاری حل کند.

این کتاب در دو جلد تدوین یافته و جلد اول آن سه بخش دارد. بخش اول (شامل فصل اول) مربوط به اقتصاد رفاه است. بحث اقتصاد رفاه اگرچه یکی از مهم‌ترین مباحث و پیش‌درآمد اقتصاد بخش عمومی (برای شناسایی لزوم این درس) محسوب می‌شود ولی در بیشتر کتاب‌های فارسی اقتصاد، کمتر به آن پرداخته شده است. یکی از وجوه تمایز این کتاب با کتاب‌های فارسی منتشرشده، توجه بیشتر به این بخش است. هدف ما در این فصل پاسخ به سه سؤال اساسی در اقتصاد رفاه است: اول اینکه، چگونه باید منابع یک جامعه خاص به‌طور مطلوب تخصیص یابد؟ و کدام نظام اقتصادی (بازار، اقتصاد متمرکز دولتی یا هر نظامی بین این دو) برای انجام تخصیص مطلوب مناسب‌تر است؟ از آنجا که دستیابی به وضعیت مطلوب بسیار سخت و تا حدی ناممکن است، سؤال دومی با گستره‌ای کمتر از سؤال اول مطرح می‌شود، که چگونه می‌توان اثر تغییرات بر بهبود وضعیت اقتصاد را بررسی کرد؟ برای پاسخ به این دو سؤال نیازمند، یک تابع رفاه ارزشی معین هستیم، از این‌رو سؤال سوم مطرح می‌شود که: تابع رفاه قابل قبول چیست؟

بخش اول در مجموع بدین نتیجه می‌رسد که نظام بازار روش بهتری برای دستیابی به کارایی اقتصادی نسبت به نظام برنامه‌ریزی متمرکز است. از این‌رو در بخش دوم (فصل دوم) به این مسئله

پرداخته می‌شود که با وجود کارایی بیشتر نظام بازار دلایل حضور دولت و بخش عمومی چیست؟ در فصل دوم با بررسی دیدگاه‌های موجود در مورد دولت و موارد شکست بازار به این نتیجه مهم می‌رسیم که نظام بازار در مواردی برای تحقق کارایی اقتصادی و دستیابی به عدالت شکست می‌خورد و از این رو، استفاده از روش جایگزین ضروری است و نقش دولت و بخش عمومی در این موارد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. ویژگی متمایز این فصل نسبت به کتاب‌های فارسی موجود اقتصاد تلاش برای ارائه دسته‌بندی‌های دقیق‌تر و کامل‌تر از دیدگاه‌های موجود در مورد دولت و بخش عمومی و موارد شکست بازار و نحوه جبران شکست بازار از سوی دولت است.

با وجود شکست‌های بازار و ورود دولت برای جبران آنها، مشکل دیگری به نام شکست دولت در اقتصاد پیش می‌آید که به خنثی شدن تلاش دولت‌ها برای جبران شکست‌های بازار منجر می‌شود، حتی ممکن است در موارد شکست بازار، دولت با شدت بیشتری شکست بخورد. از طرفی مسئله اندازه دولت، دلایل رشد آن و اندازه بهینه حضور دولت در اقتصاد مطرح می‌شود، که در فصل سوم بدان پرداخته خواهد شد. ویژگی متمایز این فصل نسبت به کتاب‌های فارسی موجود، مانند فصل قبل، تلاش برای ارائه کردن دسته‌بندی‌های دقیق‌تر و کامل‌تر در مورد موارد شکست دولت، شاخص‌های اندازه دولت و دلایل رشد دولت است.

در بخش سوم جلد اول کتاب (فصل‌های چهارم تا هفتم) نیز به شناسایی موارد شکست بازار در حوزه تخصیص و روش‌های رفع آنها از سوی دولت و بخش عمومی پرداخته می‌شود که از مهم‌ترین سرفصل‌های اقتصاد بخش عمومی است. در همه فصل‌های این بخش تلاش شده برای رفع شکست بازار در حوزه تخصیص از سوی دولت، با استفاده از رویکرد میانه انتخاب عمومی جدید و مالیه عمومی سنتی راهکارهایی ارائه شود. راهکارهای که در فضای آن دولت نه به عنوان جانشین بازار بلکه به عنوان مکمل آن با روش‌های بازاری شکست‌های بازار را جبران کند.

جلد دوم کتاب مشتمل بر چهار بخش است. در بخش اول، کلیات بودجه دولت بررسی شده و در بخش دوم، ترکیب هزینه‌های دولت شناسایی می‌شود. در بخش سوم، منابع درآمدی دولت (شامل مالیات و اثرات آن در اقتصاد، فروش دارایی (نفت و گاز)، شرکت‌های دولتی و سایر روش‌های تأمین مالی دولت) در چند فصل ارزیابی و تحلیل می‌شود و در نهایت در بخش چهارم، نحوه توزیع درآمد در اقتصاد و نقش دولت بررسی می‌شود.

این کتاب چند ویژگی مهم و متمایز دارد که تقریباً در همه فصل‌ها رعایت شده است. نخست اینکه در سراسر متن کتاب سعی شده است تا حد ممکن از کادرهای توضیحات برای

ساده و ملموس شدن مطالب استفاده شود. این کادرها عمدتاً در مورد شواهد موجود و مرتبط با تئوری‌های بیان‌شده در هر قسمت بوده است. البته موارد دیگری مانند معرفی اقتصاددانان صاحب‌نظر در زمینه مورد بررسی نیز ارائه شده است. دوم اینکه تا حد امکان مثال‌ها و شواهدی از اقتصاد ایران در هر زمینه مورد بررسی ارائه شود و همچنین در سراسر متن برای وادار کردن خواننده کتاب به اندیشیدن و ایجاد بستر تفکر و خلاقیت ذهنی، پرسش‌های متعددی مطرح شده است.

گفتنی است که مطالب بیان‌شده در این کتاب تلاشی در جهت بسط رویکرد اولیه بخش عمومی و تلفیق آن با رویکرد انتخاب عمومی است و نویسندگان این کتاب اگرچه تمامی تلاش خود را به کار گرفته‌اند تا بتوانند به بهترین نحو این کار به پایان برند، ولی نبودن تجربه فراوان در تدریس اقتصاد بخش عمومی، مانند اساتید بزرگ خارجی و داخلی، می‌تواند از نقاط ضعف نویسندگان و در نتیجه خود کتاب باشد. البته برای جبران این ضعف سعی شده است از تجربه‌های فراوان بزرگان این حوزه که از کتاب‌های ایشان به دست آمده نهایت استفاده را ببریم. همچنین از آنجا که نویسندگان این کتاب افتخار شاگردی برخی استادان بزرگ بخش عمومی کشور را داشته‌اند، ذخیره علمی و تجربه تدریس آن اساتید نیز به‌طور غیر مستقیم در تدوین هرچه بهتر این کتاب مؤثر بوده است.

استادان بخش عمومی داخلی که افتخار شاگردی آنها را داشته‌ایم یا از کتاب‌ها و مقالات آنها برای تدوین این کتاب استفاده کرده‌ایم، این بزرگوارانند: آقایان دکتر جمشید پژوهان، دکتر محسن رنانی، دکتر محمدعلی قطمیری، دکتر مرتضی سامتی، دکتر مجید صامتی، سرکار خانم فریده رحمانی، آقای دکتر فرهاد رهبر، آقای عبدالحسین ساسان، دکتر احمد جعفری صمیمی، دکتر سیدجواد پورمقیم، دکتر یدالله دادگر و دکتر علی طیب‌نیا که در اینجا از همه آنان کمال تشکر و سپاس را داریم.

در اینجا لازم است از جناب آقای دکتر نادران که این کتاب زیر نظر ایشان و همراه با راهنمایی‌های ارزشمندشان انجام شده، تشکر و قدردانی شود.

قم - هادی امیری
روح‌اله شهنازی
زهره دهقان شبانی

بخش اول: اقتصاد رفاه

فصل اول

اقتصاد رفاه

۱. مقدمه

هدف اصلی در اقتصاد رفاه پاسخ به سه پرسش اساسی است؛ نخست اینکه، چگونه باید منابع یک جامعه خاص به طور مطلوب تخصیص یابد؟ و کدام نظام اقتصادی (بازار، اقتصاد متمرکز دولتی یا هر نظامی بین این دو) برای انجام تخصیص مطلوب مناسب‌تر است؟ از آنجا که دستیابی به وضعیت مطلوب بسیار سخت و تا حدی ناممکن است، پرسش دومی با وسعت کمتر از پرسش اول مطرح می‌شود، که چگونه می‌توان اثر تغییرات بر بهبود وضعیت اقتصاد را بررسی کرد؟ برای پاسخ به این دو پرسش بالا نیازمند، یک تابع رفاه ارزشی معین هستیم، از این رو سؤال سوم مطرح می‌شود که تابع رفاه قابل قبول چیست؟

برای پاسخ به پرسش اول باید اولاً مشخص کنیم که معیار وضعیت مطلوب در تخصیص کدام است؟ همواره دو ضابطه ارزشی به عنوان مهم‌ترین معیارها از سوی اقتصاددانان مورد توجه‌اند: یکی کارایی است و دیگری عدالت. کارایی از آن جهت دارای اهمیت است که به عنوان یک وضعیت ایده‌آل، سنگ محکی برای ارزیابی موقعیت‌های واقعی اقتصاد در اختیار اقتصاددانان قرار می‌دهد. به سخن دیگر، کارایی، شرایطی را مطرح می‌کند که اگر وضعیتی از وضعیت‌های ممکن بتواند آن شرایط را احراز کند، از حیث تخصیص منابع وضعیتی ایده‌آل محسوب می‌گردد. در این وضعیت ایده‌آل هیچ‌گونه اتلاف منابعی وجود ندارد و از همه امکانات فیزیکی و انسانی جامعه برای تولید محصولات مختلف بهترین بهره گرفته شده است. از این رو، وضعیت کاراً می‌تواند مبنای ارزیابی دیگر موقعیت‌های اقتصادی قرار گیرد؛ زیرا نشان می‌دهد که در موقعیت‌های کاراً تا چه حد اتلاف منابع وجود دارد و برای اجتناب از این هدر رفتن منابع، به چه سمت و سویی باید حرکت کرد.

اهمیت عدالت (فارغ از مفهوم دقیق آن) مبتنی بر اهمیت کاملاً هنجاری و فطری آن نزد همه انسان‌هاست. اگر چه اقتصاددانان به این مبحث در حد کارآیی توجه نکرده‌اند، ولی تجربه نشان داده است که برای مقایسه و گزینش سیاست‌های مختلف، عدالت معیاری بسیار مهم برای سیاستگذاران است.^۱ تحلیل‌های مبتنی بر کارآیی و عدالت، تحلیل‌هایی هنجاری (دستوری) هستند، زیرا نشان می‌دهند که منابع باید به چه شکلی تخصیص یابند. با اینکه برای فهم وضع موجود، محقق به دنبال بررسی اثباتی (تحقیقی) اقتصاد است، ولی وقتی می‌خواهد جهت بهبود تخصیص منابع نسخه‌ای تجویز کند به مفهوم کارآیی یا عدالت متوسل می‌شود که از قبل به عنوان یک وضع مطلوب پذیرفته شده است. از این رو تحلیل وی جنبه‌ای دستوری پیدا می‌کند. در این چارچوب، مطالعه نقش دولت نیز مطالعه‌ای هنجاری (دستوری) است.

در ارتباط با سؤال اول بخش ابتدایی فصل به بررسی مباحث مرتبط به کارآیی و عدالت می‌پردازیم. سپس نحوه تخصیص منابع در نظام بازار و نظام مبتنی بر برنامه‌ریزی بررسی می‌شود. برای پاسخ به سؤالات دوم و سوم نیز در ادامه فصل معیارهای اندازه‌گیری، قضا و توابع رفاه اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در پایان این فصل نیز برای قضاوت در نحوه عملکرد بازار در تخصیص منابع، مبادله میان کارآیی و عدالت بررسی می‌شود.

۲. مفهوم کارآیی

تا پیش از آدام اسمیت چنین تصور می‌شد که برخورداری از منابع طبیعی و به‌ویژه طلا و نقره منبع اصلی ثروت است و اگر کشوری می‌خواهد ثروتمند شود چاره‌ای جز افزایش موجودی طلا و نقره خود ندارد و این افزایش موجودی به چند طریق ممکن است. تجارت با کشورهای خارجی یکی از طرق افزایش طلا و نقره است؛ مشروط بر آنکه مازاد تجاری مثبت بوده و ارزش صادرات بیش از ارزش واردات باشد. در این حالت وظیفه دولت حمایت از صادرات و محدود کردن واردات است و دولت باید فقط اجازه ورود مواد خامی را بدهد که در تولید محصولات صادراتی مصرف دارد.

۱. قابل ذکر است که با ارائه معیار بهینه پارتو در اقتصاد و استفاده از آن در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی به نوعی توجه به عدالت در اقتصاد کم‌رنگ شد.

در همین راستا، استعمار و تجاوز به کشورهای خارجی نیز توجیه دارد؛ زیرا بدین طریق می‌توان هم مازاد مستعمرات را وارد کشور استعمارگر نمود و هم نیروی کار ارزان و منابع اولیه ارزان‌قیمت را برای تولید محصولات صادراتی وارد کشور استعمارگر کرد. این کارها نیز در واقع راه‌های دیگر افزایش ثروت و رفاه جوامع است و از این‌رو توجیه‌پذیر است. در این نگاه ارتباط افراد و جوامع با یکدیگر رابطه‌ای یک‌طرفه است و فردی که زرنگ‌تر باشد می‌تواند با غلبه بر دیگری منتفع شود و بر ثروت و رفاه خود بیفزاید. در اصطلاح نظریه‌بازی‌ها، بازی اقتصاد و تجارت یک بازی با جمع صفر است؛ یعنی کسب انتفاع یک فرد به ناچار مستلزم ضرر فرد دیگر است.

شاید یکی از مهم‌ترین دستاوردهای آدام اسمیت این بود که نشان داد مبادله افراد با یکدیگر و تجارت کشورها با هم، یک بازی با مجموع مثبت است. یعنی در فرآیند مبادله این امکان وجود دارد که طرفین مبادله همزمان منتفع شوند، بدون اینکه به کسی زیان برسد. او نشان داد که افراد می‌توانند با بهره‌وری‌های متفاوتی یک محصول واحد را تولید کنند و اگر هر فرد در تولید محصولی تخصص بیابد که می‌تواند آن را با هزینه کمتری تولید کند، آنگاه مبادله کالاها می‌تواند برای طرفین نافع باشد.

برای مثال، یک آهنگر بهتر (با هزینه کمتر) از یک معلم می‌تواند در و پنجره بسازد و معلم بهتر از یک آهنگر می‌تواند عهده‌دار تعلیم و تربیت شود. لذا اگر معلم در و پنجره مورد نیازش را خود تولید نکند و انرژی خود را صرف یادگیری روش‌های بهتر آموزش نماید می‌تواند به صورت کارآمدتری خدمات آموزشی و تربیتی ارائه نماید. در عوض آهنگر هم می‌تواند با تخصص یافتن در تولید این قبیل محصولات با هزینه کمتری آنها را تولید و به بازار عرضه کند. در این صورت هم آهنگر می‌تواند با هزینه کمتر فرزندان خود را به مدرسه بفرستد و هم معلم می‌تواند برای خانه‌اش در و پنجره ارزان تهیه نماید. این کاهش هزینه‌های در و پنجره و تعلیم و تربیت که در اثر تقسیم کار و تخصصی شدن فعالیت‌های اقتصادی به وجود آمده منشأ اصلی ثروت است و اگر بازارها گسترش یابد و هر فردی بتواند در تولید محصولاتی فعالیت کند که تخصص بیشتری دارد و می‌تواند آنها را با قیمت کمتری عرضه کند، ثروت و رفاه در جامعه افزایش می‌یابد، حتی اگر کشوری از منابع طبیعی و طلا و نقره برخوردار نباشد.

به این ترتیب، مفهومی از ثروت که مبتنی بر نفع یک طرف و زیان طرف دیگر بود، جای خود را به مفهومی از ثروت داد که مبتنی بر «نفع متقابل» بود. در این معنا، ثروت و رفاه جامعه زمانی به حداکثر خود می‌رسد که دیگر امکانی برای مبادله سودمند (دست‌کم برای یکی از طرفین مبادله) وجود نداشته باشد. به چنین وضعیتی ایده‌آلی که در آن از تمام فرصت‌های کسب سود، ثروت و رفاه استفاده شده، اصطلاحاً وضعیت کاراً گفته می‌شود. در این وضعیت ایده‌آل دیگر امکان افزایش سود و منفعت هیچ‌یک از طرفین مبادله وجود ندارد مگر با کاهش سود و منفعت طرف یا طرف‌های دیگر مبادله.

در همین معنا پارتو، اقتصاددان ایتالیایی، تعریفی را برای کارآیی در تخصیص منابع فرمول‌بندی نمود که هنوز هم مورد رجوع بخش قابل توجهی از اقتصاددانان است. بهینه پارتو، موقعیتی است که امکان بهبود رفاه هیچ‌یک از طرفین مبادله وجود ندارد، مگر با بدتر شدن رفاه دیگر طرف‌های مبادله و بهبود پارتویی^۱ زمانی اتفاق می‌افتد که امکان افزایش رفاه یک طرف مبادله بدون کاهش رفاه دیگر طرف‌های مبادله وجود داشته باشد. طبق تعریف بهبود پارتویی، بهینه پارتو موقعیتی است که در آن هیچ بهبود پارتویی ممکن نباشد.

پرسش ۱: به نظر شما کارآیی پارتو چه ایراداتی دارد؟

این تعریف به ظاهر ساده، کاربردهای عملی قابل توجهی دارد که در نگاه اول کمتر قابل درک است. در اینجا با یک مثال ساده اهمیت مفهوم کارآیی تشریح می‌شود:

مثال: در یک اقتصاد دو فرد A و B زندگی می‌کنند. کل دارایی موجود در این اقتصاد ده قرص نان است. به نظر شما کدام یک از تخصیص‌های ذیل کارآمد است؟

الف) ۹ قرص نان برای فرد A و ۱ قرص نان برای فرد B؛

ب) ۵ قرص نان برای فرد A و ۵ قرص نان برای فرد B؛

ج) ۱ قرص نان برای فرد A و ۹ قرص نان برای فرد B؛

د) با این اطلاعات نمی‌توان پاسخ داد.

برخلاف انتظار اول، اطلاعات موجود برای پاسخ دادن به این سؤال کافی است. هر سه تخصیص توصیف‌شده در گزاره‌های «الف» تا «ج» تخصیص‌های کارآمد نان میان اعضای

1. Pareto improvement

جامعه محسوب می‌شوند. با رجوع به تعریف کارایی این نکته روشن می‌شود. در هر یک از تخصیص‌های فوق امکان ندارد با تخصیص مجدد قرص‌های نان بتوان وضع (منفعت) کسی را بهبود بخشید، مگر با پذیرش بدتر شدن وضع (منفعت) عضو دیگر جامعه.

پرسش ۲: چطور می‌توان تخصیص ۹ قرص نان به فرد A و یک قرص نان به فرد B را کارآ توصیف کرد، حال آنکه وضع فرد B بسیار بدتر از وضع فرد A است و حتی احتمال مرگ فرد B وجود دارد؟

چنان که بیان شد، کارایی به وضعیتی اطلاق می‌شود که هیچ‌گونه اتلاف منابعی در اقتصاد وجود نداشته باشد و هر یک از منابع اقتصاد در موردی مصرف شود که بیشترین بازدهی را دارد. اگر اقتصاد در وضعی باشد که بتوان با تخصیص مجدد منابع ارزش بیشتری خلق نمود، اقتصاد در وضع کارآمدی نیست و بخشی از منابع در حال اتلاف است.

برای اینکه یک اقتصاد کارآمد باشد، باید به‌طور همزمان:

۱. کارایی در مبادله (مصرف) وجود داشته باشد، به نحوی که امکان افزایش مطلوبیت یک نفر وجود نداشته باشد، مگر با کاهش مطلوبیت فرد دیگر.
 ۲. کارایی در تولید وجود داشته باشد، به نحوی که با تخصیص مجدد عوامل تولید امکان افزایش هیچ‌یک از محصولات وجود نداشته باشد، مگر با کاهش محصول یا محصولات دیگر.
 ۳. کارایی ترکیبی وجود داشته باشد، به نحوی که هیچ چیزی تولید نشود که هزینه نسبی آن بیش از ارزش نسبی آن است و هر چیزی تولید شود که ارزش نسبی آن بیش از هزینه نسبی آن است.^۱ در ادامه، این شرایط بررسی خواهند شد.
- گفتنی است که برای بررسی این شرایط، از تحلیل تعادل عمومی^۲ و جعبه اجورت^۳ (به کادر شماره ۲ مراجعه شود) که یک ابزار مناسب در تحلیل تعادل عمومی است، استفاده شده و برای سادگی تنها دو کالای x و y و دو عامل تولید K و L در نظر گرفته می‌شود.

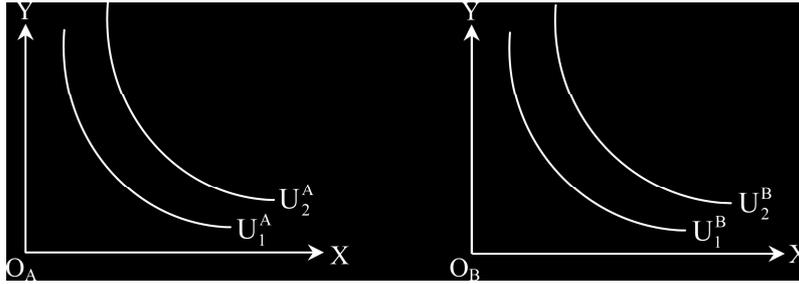
۱. ارزش نسبی ذهنی کالای x بر حسب y برابر با قیمت کالای x به قیمت کالای y است و هزینه نسبی کالای x بر حسب کالای y ، برابر با هزینه نهایی کالای x به هزینه نهایی کالای y است.

2. general equilibrium

3. Edgeworth box

کادر ۱: جعبه اجورث

فرض کنید منحنی‌های بی‌تفاوتی دو فرد A و B منطبق با شکل شماره ۱ باشند.

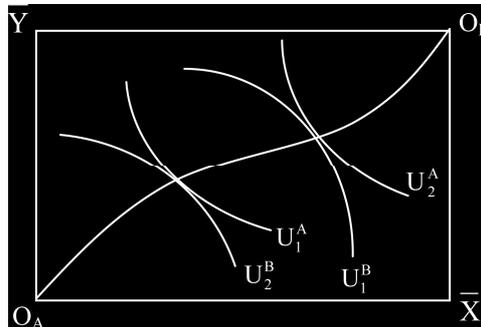
شکل ۱: منحنی‌های بی‌تفاوتی دو فرد A و B

اگر صفحه مختصات فرد B را ۱۸۰ درجه چرخانده و به صفحه مختصات فرد A بچسبانیم، در آن صورت مستطیلی به دست می‌آید که در شکل شماره ۲ نشان داده شده است و آن را جعبه اجورث می‌نامیم. جعبه اجورث این امکان را به ما می‌دهد که منحنی‌های بی‌تفاوتی دو فرد A و B را همزمان با هم دیده و بتوانیم آنها را با هم مقایسه و تحلیل کنیم.

طول جعبه اجورث بیانگر کل موجودی یکی از کالاها (مثلاً کالای X) و عرض آن بیانگر کل موجودی دیگری (مثلاً کالای Y) است. یعنی جمع کالای X فرد A و B معادل طول جعبه و جمع کالای Y فرد A و B معادل عرض جعبه اجورث است.

$$X^A + X^B = \bar{X}$$

$$Y^A + Y^B = \bar{Y}$$

شکل ۲: جعبه اجورث